

Electronic Journal. No. 3/2022. P. 74–77. 5. Blaga A. B., Tuntula O. S., Kochemirovska O. O. Actual problems of combating domestic violence: a study guide / in general ed. A. B. Blagoi. Mykolaiv: Department of ChNU named after Petra Mohyly, 2021. 208 p. 6. Botnarenko I. A., Hrynkyv O. O. Psychological violence as a form of domestic violence. Kyiv Law University Journal. 2023/2. P. 104–109. 7. Vasiliev A. A. Domestic violence: from background phenomenon to crime. Background phenomena for crime: prevention and countermeasures. Kharkiv, 2018. Pp. 26–28. 8. Strelchenko O. G., Shevchenko L. V. Correlation of the concepts «domestic violence» and «violence in the family»: a comparative legal aspect. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*: series: Law / chief editor Yu. M. Bisaga. Uzhhorod: Publishing house «Helvetyka», 2018. Volume 2. Issue 48. P. 11–14.

Tetruiev Kyrylo. Domestic violence as a manifestation illegal behavior in the family

Domestic violence can be physical or psychological, and it can affect anyone of any age, gender, race, or sexual orientation. It may include behaviors meant to scare, physically harm, or control a partner. And while every relationship is different, domestic violence typically involves an unequal power dynamic in which one partner tries to assert control over the other in a variety of ways. Most domestic violence law today requires the State to prove that the victim and abuser have an intimate partner or family relationship. Although the majority of domestic violence victims are women, state laws recognize that victims can include anyone, regardless of sex, race, age, religion, sexual orientation, gender identity, socioeconomic background, or education level.

The article contains a general overview of the concept of «domestic violence», its main characteristics, special measures to combat domestic violence and current judicial practice. During the research, it was determined that the problem of domestic violence is too widespread for Ukrainian society, and taking into account the state of war, cases of domestic violence are becoming more frequent. It is noted that studies show that family violence can be suffered by all family members, but most often it affects the most vulnerable sections of the population: people who are weak, unable to protect themselves, dependent materially or physically on other family members. According to most researchers, women and minor children suffer the most from domestic violence. So, using the example of judicial practice, it was noted that it is positive but needs scientific and practical research.

At the national level, the fundamental document on combating domestic violence is the Constitution of Ukraine. Despite the fact that the Basic Law does not contain a direct instruction on the prevention of manifestations of domestic violence or the protection of citizens who have experienced it, this indirectly emerges from the analysis of its norms. On June 20, 2022, Ukraine ratified the Istanbul Convention, the purpose of which is to prevent violence, including domestic violence, protect victims and bring perpetrators to justice. It should be noted that the norms of the Convention protect not only women, but are applied to all victims of violence (men and children of any gender) in peacetime and in situations of armed conflict.

Currently, there is a need to improve the institution of prevention and countermeasures against domestic violence, as today this problem is becoming more and more relevant and gaining special weight and importance.

Key words: illegal behavior, domestic violence, psychological violence, countering domestic violence, restraining order.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-801-812

УДК 340.1

А. В. ДУДІКОВ,
аспірант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*
ORCID: 0000-0003-1785-0821

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИРІШЕННЯ
ТА ЗАПОБІГАННЯ СУДОВИМ ПОМИЛКАМ
У РІЗНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ**

Стаття присвячена аналізу досвіду країн, що належать до різних правових систем щодо вирішення та запобігання судовим помилкам. Мета дослідження полягає у визначенні можливості застосування методів і способів превенції та подолання судових помилок у країнах, належних до тієї чи іншої правової сім'ї, в українське правосуддя. Для надання характеристики судової помилки були розкриті особливості чотирьох правових сімей: романо-германської, англосаксонської, релігійної та традиційної. За результатами проведеного аналізу зроблено висновок, що ефективним способом подолання судових помилок є досудове та судове врегулювання спору із залученням медіатора, яке активно використовується у країнах релігійного та традиційного типу. Наголошено, що закріплення принципу сталості судової практики вищих судів за зразком англосаксонського «stare decisis» на законодавчому рівні може зменшити кількісний показник судових помилок в Україні. Обґрунтовано думку, що з метою уникнення судових помилок національними судами, існує необхідність запровадження суду з незначних справ на зразок Ізраїлю, а також введення посад тимчасових військових суддів за прикладом країн звичаєвого права.

Ключові слова: судова помилка, правова сім'я, судове правозастосування, джерело права, праворозуміння.

Dydikov Andriy. Comparative analysis of the resolution and prevention of judicial error in different legal systems

The article analyses the experience of countries belonging to different legal systems in addressing and preventing miscarriages of justice. The purpose of the study is to determine whether the methods and ways of preventing and overcoming miscarriages of justice in countries belonging to a particular legal family can be applied to Ukrainian justice. To characterise a miscarriage of justice, the author reveals the peculiarities of four legal families: Romano-Germanic, Anglo-Saxon, religious and traditional. Based on the results of the analysis, the author concludes that an effective way to overcome miscarriages of justice is pre-trial and judicial dispute resolution with the involvement of a mediator, which is actively used in religious and traditional countries. The author emphasises that enshrining the principle of

* **Dudikov A.**, Postgraduate Student of Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine

consistency of the case law of higher courts based on the Anglo-Saxon «stare decisis» at the legislative level may reduce the quantitative indicator of judicial errors in Ukraine. The author justifies that in order to avoid judicial errors by national courts, there is a need to introduce a court for minor cases, similar to Israel, and to introduce the posts of temporary military judges, following the example of common law countries.

Key words: miscarriage of justice, legal family, judicial enforcement, source of law, understanding of law.

Постановка проблеми. Питання забезпечення єдності у правозастосуванні різних країн є одним із найактуальніших протягом останніх десятиліть. Така тенденція пов'язана з глобалізаційними процесами на тлі зростаючої взаємозалежності правових систем світу. Не є винятком і судове правозастосування, яке є одним із найважливіших різновидів реалізації права. Водночас ключові суб'єкти такої діяльності – судді не застраховані від негативного результату, що проявляється у судових помилках. Зазначене правове явище потребує запобігання і подолання, тому існує потреба у вивченні зарубіжного досвіду у боротьбі з ним і його превенції.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є проведення порівняльного аналізу досвіду країн різних правових систем у вирішенні та запобіганні судовим помилкам для можливого його впровадження в українське правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з дослідженням правових явищ і процесів, притаманні основним правовим системам, які дотично стосуються судових помилок, висвітлених з позицій загальної теорії права у роботах В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенкова, О. В. Петришина, Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука, Д. П. Поповського, Є. Ю. Лазоренка та ін. Водночас спроби спеціального дослідження питання судової помилки у різних правових системах у вітчизняній науці не здійснювались. У зв'язку з цим у статті пропонується розглянути особливості судових помилок у контексті основних правових сімей світу.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж надати короткий аналіз шляхів і способів подолання та недопущення судових помилок у різних правових системах варто розкрити сутність поняття «правова система».

Як зазначає Н. М. Оніщенко, правова система – це об'єктивне, історично закономірне правове явище, яке включає взаємозв'язані, взаємозумовлені та взаємодіючі компоненти: право і законодавство, що втілює його юридичні установи в юридичну практику, механізм правового регулювання, суб'єктивні права, обов'язки, правову діяльність і правовідносини, правосвідомість і культуру, правову ідеологію, законність і правопорядок, юридичну відповідальність тощо¹.

Неможливо не погодитись з французьким ученим Р. Давидом, який зазначає, що відмінність між правовими системами багатьох країн може стати набагато меншою, якщо виходити не з конкретних правових норм, а із більш-

менш постійних елементів, які використовуються для створення, тлумачення, оцінки норм. Відповідно вважаємо за необхідне розглядати феномен судової помилки у різних правових системах через аналіз їх окремих елементів шляхом дослідження специфічних і характерних тільки для цієї системи засобів регулювання суспільних відносин.

Так, на думку Р. О. Стефанчука, існує сім видів правових систем: континентальна (романо-германська), система звичаєвого права (англо-американська), мусульманська, патріархальна, північна (скандинавська), далекосхідна, індуїстська².

О. В. Зайчук і Н. М. Оніщенко виділяють такі типи правових систем: романо-германську, англосаксонську, соціалістичну, традиційну³.

Дещо по-іншому проводить розподіл типів правових систем Л. А. Луць, яка до традиційних романо-германської та англо-американської додає змішаний тип, поділяючи його на підтипи, релігійно-общинний, традиційно-філософський та звичаєво-общинний⁴.

У підручниках і публікаціях з порівняльного правознавства наводяться й інші класифікації та типологізації. На нашу думку, згадані правові системи доречно об'єднати у чотири основні правові сім'ї: 1) романо-германську (континентальну), 2) англосаксонську (загальну), 3) релігійну та 4) традиційну, окресливши їх основні особливості у контексті дослідження такого феномену, як судова помилка.

Романо-германська правова сім'я – це сукупність національних правових систем, які склалися на основі римського цивільного права і його пристосування (у поєднанні з канонічним правом, доктринальним правом університетів і місцевих норм-звичаїв) до нових національних умов за домінування закону серед інших джерел права (Франція, Іспанія, Португалія, Україна тощо)⁵.

Відповідно основною характеристикою романо-германської правової сім'ї є те, що нормативно-правовий акт виступає основним джерелом права у країнах цього типу. При цьому норма права має абстрактний, так би мовити, універсальний характер.

Р. Давид зазначає, що в усіх країнах романо-германської правової сім'ї норму права розуміють, оцінюють і аналізують однаково. У тій сім'ї, де наука традиційно займається впорядкуванням і систематизацією рішень, що виносяться з конкретних справ, норма права перестала бути лише засобом вирішення конкретного випадку. Завдяки зусиллям науки норма права піднялася на вищий щабель; її розуміють, як правило поведінки, що є загальним для всіх, і має серйозніше значення, ніж лише у випадку її застосування суддями в конкретній справі⁶.

З одного боку, такі норми мають позитивні риси, адже закріплюють певну модель правовідношення, а з другого – негативну, позаяк мають дуже узагальнену форму, що часто викликає труднощі у їх правозастосуванні, що пов'язано з проблемами їх конкретизації і тлумачення.

У навчальному посібнику «Основні правові системи світу» В. Д. Гапотій, О. Л. Жильцов та Г. І. Воржевітіна висловлюють слушну думку: «Для того, аби уточнити волю законодавця використовується велика кількість прийомів, способів тлумачення. В результаті судовими органами виробляється безліч другорядних правових норм, положень, що роз'яснюють і конкретизують положення законів. Правова норма з'являється як продукт міркування, заснований частково на вивченні практики, а частково на розумінні понять справедливості, моралі, політики і гармонії системи, що можуть залишитися поза увагою суддів»⁷.

Отже, у романо-германській правовій сім'ї основне завдання суду – це інтерпретація задалегідь підготовлених текстів законів під конкретний випадок. Тому можна стверджувати, що судові рішення є наслідком розуміння законів судами. Отже, усвідомлення суддею змісту правового припису перебуває у причинно-наслідковому зв'язку з вірогідністю допущення останнім судової помилки. Тобто основну роль у правозастосуванні відіграє творча складова судді.

Слід зазначити, що в романо-германській системі часто законодавець наділяє суддю дискреційними повноваженнями, надаючи можливість вибору одного з декількох варіантів рішень (суддівський розсуд). Така форма існування юридичних норм не виключає можливості зловживання своїми повноваженнями з боку останніх, що може негативно позначитись як на репутації конкретного судді, так і судової системи в цілому.

Наголосимо також на тому, що у країнах зазначеної правової сім'ї законодавець закріплює в законі право на судову помилку і на її виправлення, як наприклад в Україні (ст. 379 Кримінального процесуального кодексу України, ст. 269 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 243 Господарського процесуального кодексу України, ст. 253 Кодексу адміністративного судочинства України). Очевидно, що така тенденція наділяє суд повноваженнями усувати незначні недоліки у своїй роботі, а саме виправляти арифметичні, математичні, орфографічні похибки, які не впливають на зміст уже прийнятого рішення.

Також правові норми у всіх країнах романо-германської правової сім'ї мають яскраво виражений кодифікований, системно-ієрархічний характер⁸. Така особливість правових норм романо-германського типу свідчить про те, що вони об'єднуються у взаємопов'язані комплекси. Це значно спрощує пошук суддями чинних законів, а отже, запобігає допущенню ними помилок у правозастосуванні.

Д. П. Поповський стверджує, що країнам романо-германської правової сім'ї притаманна дихотомія у вищих судових інстанціях, тобто поділ судів для розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних справ. При цьому важливе значення має кількість суддів у вищих судових інстанціях, зокрема спеціалізованих. Такі країни, як Франція, Італія, Німеччина мають у своєму складі більше ста суддів⁹. Не є винятком і Україна. Сьогодні максимальна

кількість суддів Верховного Суду не може перевищувати двохсот суддів. Вважаємо, що спеціалізація судів є однією з передумов якісного правосуддя. Ураховуючи складність і різноманіття суспільних відносин, запровадження спеціалізації покращує якість, оперативність, а також ефективність вирішення судових справ, допускаючи при цьому мінімальну кількість помилок, які можуть бути пов'язані з некомпетентністю судді у певній вузькій сфері. Не існує правника-універсала, як і лікаря, який лікує всі хвороби.

Говорячи про побудову судової системи у країнах романо-германського типу, окремо звернемо увагу на інститут перегляду судових рішень. Зокрема, це апеляційне, касаційне оскарження і перегляд судового рішення у зв'язку з винесенням рішення Європейським судом з прав людини. Останнє зазвичай може бути реалізоване учасниками кримінального процесу на всіх стадіях провадження (стосується країн континентальної Європи). Тобто можна говорити про дію принципу всезагального оскарження, який не залежить від способів реалізації права на перегляд судового рішення.

Зазначимо, що необхідність існування досконалого інституту оскарження впливає з необхідності запобігти помилкам у будь-якій судовій системі. Його мета – запобігти та виправити помилки задля досягнення судової істини. Саме практика судів касаційної інстанції є тим лакмусовим папірцем, який визначає: правильність дій і рішень уповноважених осіб, дотримання закону, правильність його застосування¹⁰.

Крім того, важливим інститутом, який запобігає судовим помилкам, є створення так званих судових рад, або рад правосуддя. Це спеціальні органи, які наділяються повноваженнями у сфері суддівської кар'єри та дисципліни. Існування таких рад не допускає свавілля судових органів і здійснює виховний вплив на представників судової системи.

Англо-американська (англосаксонська) правова сім'я – це група національних правових систем, що склалися під впливом англійської правової системи, у розвитку яких основна роль належить судовій практиці (США, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Північна Ірландія, країни Британської Співдружності)¹¹.

Із наведеного визначення вбачається, що основним джерелом права у країнах англо-американської правової сім'ї виступає судовий прецедент, що створюється судовою практикою. Відповідно, характеризуючи судову помилку в англосаксонській правовій системі, основну увагу варто зосередити на акті судового органу в конкретній справі – прецеденті.

Спершу зазначимо, що підставою для формування судового прецеденту насамперед є подолання правової невизначеності. В Україні висновки щодо різночитання (конфлікту) розуміння прийнято викладати у так званих правових позиціях або правових висновках. Однак якщо на національному рівні правові висновки формує виключно Верховний Суд, і вони мають значення для судів нижчих інстанцій, тоді як сама касація вправі відійти від попереднього правового висновку, створивши новий, то у країнах англосаксон-

ської правової сім'ї судові прецеденти можуть формувати усі судові ланки. При цьому судові прецеденти нижчих судових органів мають значення і для них самих, і для вищих.

Крім того, судові прецеденти зазвичай мають сталий характер (діє принцип «*stare decisis*», або «стояти на вже вирішеному»¹²). Тобто якщо ознакою судових прецедентів країн романо-германської правової сім'ї є не абсолютна обов'язковість подальшого застосування, а так зване аргументаційне підкріплення наступних рішень, то судовим прецедентам англосаксонської сім'ї, навпаки, характерна заборона на прийняття іншого, відмінного рішення в аналогічній судовій справі.

Отже, основним запобіжником судових помилок у країнах англо-американського правового типу виступає незмінність судової практики, що зводить нанівець кількість випадків, коли в неоднозначних випадках суд першої інстанції не знає, яку норму слід застосовувати і яке рішення прийняти у разі зміни правової позиції вищими судами. До того ж у країнах англо-американського типу відсутні ситуації, коли нижчі судові органи повинні слідувати сформованій вищими інстанціями практиці вирішення справ конкретних категорій під загрозою відміни інших рішень, як це зазвичай відбувається у країнах романо-германської правової сім'ї.

При цьому, з огляду на усталеність прецедентної практики, адвокати можуть оцінити перспективність розгляду справи в суді, а відтак вони мають змогу роз'яснити клієнтам адекватність їх очікувань. Це не лише значно знижує навантаження на суддів у країнах англосаксонської правової сім'ї та викорінює корупційну складову у суддівському середовищі, а й мінімізує кількість судових помилок.

Не можна оминати увагою й ту обставину, що в суддів у країнах англосаксонської сім'ї значно менше навантаження, оскільки вони не витрачають свій робочий час на вивчення аналогічних справ, відбувається так зване універсальне правозастосування. З цієї позиції можна говорити, що у країнах англо-американської правової сім'ї вірогідність припуститися судової помилки набагато менша.

Проте, яким би не було значення норм, сформульованих судовою практикою, очевидним є великий ступінь генералізації, порівняно з тим, що створює суддя в процесі судової практики. Тому в країнах романо-германської правової системи «значно менше права», ніж у країнах, де правова норма створюється безпосередньо судовою владою¹³. Отже, процес правозастосування, який серед іншого включає пошук норми, яку необхідно застосувати до конкретних правовідносин, у романо-германській правовій системі є більш спрощеним.

Тепер щодо статусу суддів, зокрема у США, які вважаються етичним взірцем, еталоном доброчесності та професіоналізму. Хоча вимоги до кандидата на посаду судді у США не зазначені у жодному правовому акті, проте, виходячи з різноманітних джерел, вони зводяться до таких: неупередженість у

вирішенні справ, ґрунтовні теоретичні знання та досвід практичної юридичної діяльності, вміння логічно мислити й писати зрозуміло, чесність, добре фізичне здоров'я і розумовий розвиток, відповідний темперамент, уміння з розумом застосовувати судову владу. На нашу думку, високі вимоги до кандидатів у судді, а також високі їх морально-етичні якості, є своєрідною гарантією відправлення правосуддя на гідному рівні з дотриманням закону, з урахуванням принципів справедливості та розумності, за найменших похибок та погіршностей.

Релігійна правова сім'я – це своєрідна правова система, яка характеризується передусім фундаментальним значенням у ній релігійних, морально-етичних і правових норм, які забезпечуються церквою і державою, поширюються на представників певної релігійної спільноти і ґрунтуються переважно на джерелах релігійного походження¹⁴.

Релігійна правова сім'я охоплює чотири правові системи: мусульмансько-го, індуського, іудейського та канонічного права. Розглянемо загальні ознаки, притаманні всім чотирьом системам, з метою з'ясування питання ставлення до судової помилки в них.

Основною особливістю цієї правової сім'ї є тісний зв'язок права з релігією. При цьому характерною ознакою зазначеної правової сім'ї є незмінність і багатовікова статичність релігійного права, яке лежить в її основі.

Так, мусульманські дослідники вважають, що мусульманське право не встановлює всіх правил поведінки, а закріплює загальні рамки поведінки, так би мовити, орієнтири та принципи, на основі яких можна сформулювати рішення у будь-якій справі. Схожої думки дотримуються також в індуському праві, де дхарма, або універсальний закон буття¹⁵, виступає лише як керівна засада, від якої можна відходити, не порушуючи при цьому її засадничого принципу.

З наведеного вбачається наділення правозастосовувача у релігійних правових системах широким простором для суддівського розсуду, що тісно пов'язане з імовірністю допущення суддівської помилки.

Слід також зазначити, що у країнах мусульманського права, зокрема, де зберігає дію шаріат, критика суддів може прирівнюватись до богохульства. Вважається, що суддя тлумачить релігійні норми. Тож, перш ніж піддати дії судді критиці, особи повинні задуматись, чи дійсно вони перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з негативними наслідками розгляду тієї чи іншої справи. Такий досвід може стати показовим для інших правових систем, де покарання за наклеп на суддю має формальний характер.

Окремо необхідно звернути увагу на морально-етичні характеристики суддів цієї правової сім'ї. Наприклад, якщо говорити про шаріатські суди, то суддя повинен мати вищу релігійну освіту і великий досвід роботи з людьми у вирішенні релігійно-правових питань. Також він має бути відповідальним і неупередженим, користуватись авторитетом у населення. Богобоязливість самого населення у поєднанні з реальним авторитетом суддів у місцевих гро-

мадах підносить релігійне правосуддя на високий щабель, зокрема й у питаннях виконання судових рішень.

Вчені відзначають, що рішення суддів та інших органів державної влади багато в чому орієнтуються на взаємозв'язок норми права з релігійною правосвідомістю населення, що забезпечує правомірність поведінки і в багатьох випадках позбавляє від необхідності застосування примусових заходів впливу. Правове рішення, як і норма права, сприймається віруючими як вираження справедливого і необхідного, а його орієнтація на шариат надає йому легітимності нарівні з мусульманським правом¹⁶.

Виходячи з викладеного, можна говорити, що ставлення до судових помилок у релігійних правових системах має зовсім інший характер, аніж у країнах романо-германської та англосаксонської правових сімей. Це передусім пов'язано з рівнем релігійної правосвідомості населення країн релігійного типу, що забезпечує не лише їх правомірну поведінку, а й повагу до органів правосуддя.

Варто зазначити й про доступність судових процедур у релігійних судах, що пов'язано з відсутністю бюрократичного елементу, що значно пришвидшує процес винесення рішень. Крім того, особливістю релігійного правозастосування є можливість вирішення судових спорів шляхом примирення сторін, медіації. Такі процедури доволі часто застосовуються у країнах, що входять до конгломерату релігійної правової сім'ї. По-перше, вони значно прискорюють вирішення справи, по-друге, відсутня невдоволення рішенням сторона. Також це зменшує навантаження як на самі суди, так і на суддів, а відтак знижує ризик виникнення судових помилок.

В іудейській правовій системі питання з доступністю правосуддя та навантаженням на суддів вирішили в інший спосіб. Зокрема, в Ізраїлі у судовій системі впроваджено суд з незначних справ, який розглядає справи з ціною до 8 тисяч шекелів. Для нього встановлено спрощену процедуру і коротші справи розгляду справ. Судочинство у цих справах звільнено від багатьох формальностей: адвокати в такого роду процеси не залучаються, позовні заяви можуть писатись від руки без дотримання спеціальних вимог¹⁷.

Водночас в індуській правовій системі часто спостерігається низький рівень освіти та мовний бар'єр суб'єктів звернення до суду. Така проблема потенційно впливає на правильне застосування закону під час вирішення справи в суді.

Говорячи про релігійну правову сім'ю, слід також згадати про межі дії права в ній, яке зазвичай обмежується певною общиною, що свідчить про високий рівень індивідуальності такої правової системи. До прикладу, ізраїльські судді державних судових органів повинні мати достатнє уявлення про приписи Біблії та Талмуду, щоб мати змогу розглядати питання, пов'язані з іудейським правом. Втім, суддям не обов'язково розбиратися в букві закону інших релігійних громад¹⁸.

Такий підхід призводить до некомпетентності суддів у вирішенні спорів представників інших конфесій і помилкових висновків у судових рішеннях.

Традиційна правова сім'я об'єднує правові системи, що ґрунтуються на звичаєвому праві. Її особливістю є піднесення прав громади над правами окремого індивіда¹⁹. Вона складається із двох груп: 1) далекосхідного або морально-етичного та 2) африканського або звичаєвого права.

Якщо говорити про далекосхідне право, то ставлення до законодавства у цій правовій системі є негативним. Це, зокрема, пов'язано з його другорядною роллю в регулюванні суспільних відносин. Ба більше, воно досі активно не використовується у повсякденному житті населення.

Не часто у країнах цієї правової сім'ї також звертаються за захистом порушених прав до суду. У розумінні більшості населення країн цього конгломерату порядок у суспільстві базується не на праві, а на етиці. У зв'язку з цим поширеною є практика звернення конфліктуючих сторін для вирішення спору не до судових органів, а до посередників з метою досягнення компромісу (застосування позасудової мирової процедури). В іншому випадку вони заслуговували б на громадський осуд.

Отже, на сьогодні у країнах далекосхідного типу поряд із судовою процедурою існує спеціальна процедура примирення.

Аналогічний інститут існує і в африканських системах права, де правосуддя прирівнюється до факту примирення. Традиційно такою ідеєю керувалися при вирішенні конфліктів, оскільки історично право не відрізняло правові та моральні норми.

З викладеного можна зробити висновок, що судова помилка у представників цієї правової сім'ї є рідкісним явищем, позаяк у процесі реалізації права та вирішення спорів відбувається ігнорування державних структур. Відтак, судова процедура застосування норм права використовується вкрай рідко. Щоправда, існує й зворотна сторона проблеми: активне звернення до позасудового порядку вирішення спорів призводить до зниження розвитку юридичних професій та юридичної освіти.

Окрему увагу слід звернути на одне з джерел права африканської правової системи, а саме на делеговане законодавство – нормативні акти органів державної влади, які за юридичною силою прирівнюються до законів. Навіть висловлювання президента може вважатись таким, що має силу закону. Таке всевладдя інструкцій і розсуд адміністративних органів фактично призводить до неправового змісту закону. На нашу думку, існування такого правового явища становить загрозу у правильності тлумачення суддею «волі законодавця», адже певні висловлювання чи тези могли мати зовсім інше значення та бути прив'язаними до конкретної ситуації, що ускладнює їх широке правозастосування. Отже, вважаємо, що існування кодифікованого, вибудованого на ієрархічному підпорядкуванні законодавства є одним зі способів запобігання правозастосовним помилкам.

Показовим способом запобігання судовим помилкам у країнах африканського права є можливість звільнення суддів за неправомірні дії або ж введення посад тимчасових суддів. Наприклад, суддя Верховного суду Гани може бути звільнений за неналежну поведінку чи некомпетентність, а в Камеруні та Намібії використовується практика призначення тимчасових суддів, які мають спеціальні знання і досвід вирішення певної категорії справ. Така тенденція може гарантувати відправлення правосуддя з точним дотриманням вимог закону безстороннім і висококваліфікованим судом, що зводить імовірність допущення судової помилки до мінімального рівня.

Висновки. Розуміння права і місце, яке йому відводиться у суспільному житті, відображає особливості розвитку не лише цивілізації, а й правових інститутів певної правової системи. Саме специфіка праворозуміння, притаманна тій чи іншій правовій сім'ї, є головним чинником, який впливає на виникнення судових помилок, а також на ставлення громадськості до них. У зв'язку з цим не весь зарубіжний досвід вирішення та запобігання помилкам у суддівській діяльності можна впровадити в українське законодавство. Попри це, за результатом проведеного аналізу можна говорити, що ефективним запобіжником у подоланні судових помилок може стати залучення медіатора до врегулювання спору на досудовому чи судовому етапі, як це відбувається в країнах далекосхідного, африканського та релігійного права. Ще одним фактором, який може зменшити кількісний показник судових помилок, є законодавче закріплення принципу сталості судової практики вищих судів за зразком англосаксонського «stare decisis». Спираючись на досвід іудейської системи права, а саме Ізраїлю, у створенні суду з незначних справ, можливим видається запровадження схожої інституції в Україні. Вона зможе розвантажити суди першої інстанції, які перебувають у кризовому стані через надмірне навантаження на одного суддю, і відповідно зменшить кількість судових помилок. Крім того, з огляду на ту обставину, що Україна зазнала воєнної агресії з боку РФ, а військові суди у вересні 2010 р. були ліквідовані, гострим є питання фахових спеціалістів у сфері воєнних злочинів. На нашу думку, ефективним способом у вирішенні й запобіганні судовим помилкам у зазначеній категорії справ може бути введення посад тимчасових військових суддів за прикладом країн звичаєвого права, про які згадувалось у цьому дослідженні.

1. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. спец. 12.00.01. Київ, 2002. С. 20.
2. Стефанчук Р. О. Цивільне право України: навчальний посібник. URL: http://ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part15/1502.htm
3. Теорія держави і права. Академічний курс / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 567–609.
4. Луць Л. А. Типологізація сучасних правових систем світу: відкрита лекція. Київ, Сімферополь: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Логос, 2007. С. 12.
5. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком

- Інтер, 2003. С. 313–316.
6. Давид Р., Жоффре-Спінозі К. Основні правові системи сучасності / пер. з фр. В. А. Туманова. Москва: Міжнародні відносини, 2003. С. 97.
 7. Основні правові системи світу: навчальний посібник / В. Д. Гапотій, О. Л. Жильцов, Г. І. Воржевітіна. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. С. 29–30.
 8. Порівняльне правознавство: підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2012. С. 63–64.
 9. Поповський Д. П. Застосування суддівського розсуду в країнах романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 10-1(1). С. 15–19.
 10. Лазоренко Є. Ю. Прецедентні рішення касаційного суду у кримінальному судочинстві: види та значення (порівняльно-правова характеристика). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. № 4. С. 167–175. С. 169.
 11. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata
 12. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata
 13. Основні правові системи світу: навчальний посібник / В. Д. Гапотій, О. Л. Жильцов, Г. І. Воржевітіна. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2019. С. 30–31.
 14. Стрибко Т. І. Вплив глобалізації на релігійно-правову систему сучасності. *Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 04.03.2021). Чернівці, 2021. С. 277–280. С. 277.
 15. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata
 16. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження: монографія / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Фенікс, 2007. 430 с. С. 319.
 17. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: підручник. Одеса: Фенікс, 2009. С. 226.
 18. Пасічник І. О., Тагієв А. С. Співвідношення правової системи сучасного Ізраїлю та іудейського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 59. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/11.pdf
 19. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata

References

1. Onishchenko N. M. Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia ta rozvytku pravovoi systemy: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук-спец. 12.00.01. Kyiv, 2002. S. 20.
2. Stefanchuk R. O. Tsyvilne pravo Ukrainy. Navchalnyi posibnyk. URL: http://ebk.net.ua/Book/law/stefanchuk_tsivpu/part15/1502.htm
3. Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs / za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. Kyiv: Yurinkom Inter, 2006. S. 567–609.
4. Luts L. A. Typolohizatsiia suchasnykh pravovykh system svitu: vidkryta lektsiia. Kyiv, Simferopol: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Lohos, 2007. S. 12.
5. Teoriia derzhavy i prava: Navch. posib. / A. M. Kolodii, V. V. Kopeichykov, S. L. Lysenkova ta in.; Za zah. red. S. L. Lysenkova, V. V. Kopeichykova. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003. S. 313–316.
6. Davyd R., Zhoffre-Spynozy K. Osnovni pravovi systemy suchasnosti / per. z fr. V. A. Tumanova. Moskva: Mizhnarodni vidnosyny, 2003. S. 97.
7. Osnovni pravovi systemy svitu: navchalnyi posibnyk / V. D. Hapoti, O. L. Zhyltsov, H. I. Vorzhevitina. Melitopol: FOP Odnoroh T.V., 2019. S. 29–30.
8. Porivnialne pravoznavstvo: pidruchnyk / za zah. red. O. V. Petryshyna. Kharkiv: Pravo, 2012. S. 63–64.
9. Popovskyi D. P. Zastosuvannia suddivskoho rozsudu v krainakh romano-hermanskoï pravovoi sim'i. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Serii: Yurysprudentsiia. 2014. Vyp. 10-1(1). S. 15–19.
10. Lazorenko Ye. Iu. Pretsedentni rishennia kasatsiinoho sudu u kryminalnomu sudochynstvi: vydy ta znachennia (porivnialno-pravova kharakterystyka). *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. Vypusk № 4. 2022. S. 167–175. S. 169.
11. Zahalnodostupna

onlain-entsyklopediia «Vikipediia». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata 12. Zahalnodostupna onlain-entsyklopediia «Vikipediia». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata 13. Osnovni pravovi systemy svitu: navchalnyi posibnyk / V. D. Hapoti, O. L. Zhylytsov, H. I. Vorzhevitina. Melitopol: FOP Odnoroh T. V., 2019. S. 30–31. 14. Strybko T. I. Vplyv hlobalizatsii na relihiino-pravovu systemu suchasnosti. *Suchasni tendentsii rozvytku zakonodavstva Ukrainy v konteksti provedennia derzhavnykh reform*: Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Chernivtsi, 04.03.2021). Chernivtsi, 2021. S. 277–280. S. 277. 15. Zahalnodostupna onlain-entsyklopediia «Vikipediia». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata 16. Porivnialne pravoznavstvo (teoretyko-pravove doslidzhennia: monohrafiia / za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. Kyiv: Feniks, 2007. S. 319. 17. Bekhruz Kh. Porivnialne pravoznavstvo: pidruchnyk. Odesa: Feniks, 2009. S. 226. 18. Pasichnyk I. O., Tahiiev A. S. Spivvidnoshennia pravovoi systemy suchasnoho Izrailiu ta iudeiskoho prava. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 3. S. 59. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/11.pdf 19. Zahalnodostupna onlain-entsyklopediia «Vikipediia». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata

Dydikov Andriy. Comparative analysis of the resolution and prevention of judicial error in different legal systems

This article analyses the experience of countries belonging to different legal systems in resolving and preventing miscarriages of justice. The aim of the study is to determine whether the methods and ways of preventing and overcoming miscarriages of justice in countries belonging to a particular legal family can be applied to Ukrainian justice. The author determines that no special study of the issue of miscarriage of justice in different legal systems has been carried out in the national science, and therefore there is a need to study this issue.

In order to characterise miscarriages of justice in different countries, the author reveals the specific features of four legal families: Romano-Germanic, Anglo-Saxon, religious and traditional. Based on the results of the analysis, the author concludes that not all foreign experience of resolving and preventing judicial errors can be implemented into Ukrainian legislation. In particular, this is due to the specifics of legal understanding inherent in a particular legal family, as well as the level of legal awareness of the population.

Given the conclusions reached by the author in the article, an effective way to overcome miscarriages of justice is pre-trial and judicial dispute resolution with the involvement of a mediator, which is actively used in religious and traditional countries. In his opinion, the institute of reconciliation should be actively introduced into national legislation.

In addition, the article emphasises that enshrining the principle of consistency of case law of higher courts at the legislative level, based on the Anglo-Saxon «stare decisis», may reduce the quantitative indicator of miscarriages of justice in Ukraine. The author also justifies that, in order to avoid judicial errors by national courts, there is a need to introduce a court for minor cases, similar to Israel, as well as to introduce the positions of temporary military judges, following the example of common law countries.

Key words: miscarriage of justice, legal family, judicial enforcement, source of law, understanding of law.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-813-821

УДК 342.7(477)+342.72/73(438)(043.5)

Р. В. БАБІЙ,

аспірант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

ORCID: 0009-0004-0812-2624

ФУНКЦІЇ БІЗНЕС-ОМБУДСМАНІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті досліджуються актуальні конституційно-правові проблеми становлення та реалізації діяльності бізнес-омбудсманів. Показані функціональна роль і значення бізнес-омбудсманів у механізмі захисту права на заняття підприємницькою діяльністю. Світовий досвід свідчить, що діяльність бізнес-омбудсманів є доволі широкою й охоплює різні аспекти підприємницької діяльності. Розкриваються основні принципи, які лежать в основі функціональної відокремленості, незалежності та організаційної різноманітності бізнес-омбудсманів.

Ключові слова: омбудсман, бізнес-омбудсман, функції бізнес-омбудсманів, права людини, підприємництво, бізнес, контроль, правова держава, демократія.

Babiy Roman. Functions of business ombudsmen in foreign countries

The article examines the current constitutional and legal problems of the formation and implementation of business ombudsmen's activities. The functional role and importance of business-ombudsmen in the mechanism of protection of the right to engage in entrepreneurial activity are shown. World experience shows that the activities of the business-ombudsman are quite broad and affect various aspects of business. The basic principles that underlie the functional separation, independence and organizational diversity of business-ombudsmen are revealed.

Key words: ombudsman, business-ombudsman, functions of business-ombudsman, human rights, entrepreneurship, business, control, rule of law, democracy.

Вступ. Необхідною складовою будь-якої демократичної правової держави є права людини, визнання і захист яких є її безпосереднім обов'язком. Україна, як повноправний член світового співтовариства, також проголосила права людини найвищою цінністю. Так, у ст. 3 Конституції України визначено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Відповідно до цього держава взяла на себе зобов'язання створити необхідні

* **Babiy Roman**, Postgraduate Student of Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine